

Uluslararası Ticaretin Ekonomik Gelişme Üzerinde Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler için Bulgular¹

Süreyya KOVACI^{1*}

¹Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay School of Applied Technology and Management, Department of Customs Business, Burdur, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 20.09.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 24.09.2019

Doi: doi.org/10.31200/makuubd.622417
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada, ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri ve ticari açıklığı arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. 2010-2016 döneminde 28 gelişmiş ve 30 gelişmekte olan ülke için panel veri analizi kullanılarak bulgular elde edilmiştir. Çalışmada, uluslararası ticaretin ülke gruplarında farklı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ticari açıklık, gelişmiş ülkelerde satın alma gücü paritesine dayalı kişi başına düşen gelir ile ölçülen ekonomik gelişmeyi pozitif etkilerken, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif etkilemiştir. Gelişmiş ülkelerde, ekonomik gelişme üzerinde ticaretin dışında yatırım ve kamu harcaması istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahip iken gelişmekte olan ülkelerde ise yatırım ve enflasyon istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahiptir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik Gelişme, Uluslararası Ticaret, Panel Veri Analizi.

The Effects of International Trade on Economic Development: The Findings for Developed and Developing Countries

ABSTRACT

In this study, the relationship between trade openness and economic development of countries is examined empirically. The findings were obtained by using panel data analysis for 28 developed and 30 developing countries in the period from 2010 to 2016. In this study, it is

¹ Bu çalışma, 11.05.2018 tarihinde Antalya'da düzenlenmiş Uluslararası Sosyal Bilimler & İnovasyon Kongresi'nde sunulan ve özet kitabında yer alan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

concluded that international trade has different effects on country groups. While trade openness positively affects the economic development that is measured in per capita income based on purchasing power parity in developed countries, it affects negatively in developing countries. In developed countries, investment and government expenditure outside of trade have statistically significant effects on economic development, while in developing countries, investment and inflation have statistically significant effects.

Keywords: International Trade, Economic Development, Panel Data Analysis.

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaret, ekonomi biliminde en eski ve en geniş alanlardan biridir. Ülkelerin ticari açıklığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi artırarak gelir seviyelerini yükseltmektedir. Ancak, bu etkilerin gelişmekte olan ülkelerde ne ölçüde gerçekleştiğine dair bir tartışma uzun süredir devam etmektedir (Sakyi vd. 2015; Vamvakidis 2002). Dünya Bankası verilerine göre ticari açıklık 1980 yılında %38.7 iken 2017 yılında %57.8'e yükselmiştir. Son 30 yılda ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejilerinin sınırlanması ve ticaretin serbestleşmesini destekleyen Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kurumların etkilerinin sonucu olarak ticarete serbestleşme özellikle geçiş ekonomilerinde ve gelişmekte olan ülkelerde gittikçe artmıştır (Zahonogo, 2016: 41-42).

Dünya ekonomisinde ülkelerin entegrasyonun artması, ülkeler arası gelir ve büyüme farklılıkları için önemli bir belirleyici olarak görülmektedir. Ticaret kaynak tahsis etkinliğini geliştirmekte, ülkelerin ölçek ve kapsam ekonomilerinden yararlanmalarını sağlamakta, bilginin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda ticaret teknolojik gelişmeyi sağlayarak, iç ve dış piyasalarda rekabeti güçlendirerek ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ancak ülkelerin uygulamış oldukları ticaret politikasının gelir ve büyüme üzerinde etkileri tartışmalıdır. Bir taraftan ticaret engellerini düşürmek işlem maliyetlerini azaltarak uluslararası ticareti artırmakta ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Dünyanın geri kalanına daha açık hale gelen gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomilerinin gelişmiş ekonomilerden teknoloji kullanma yeteneği elde edebilecekleri ileri sürülebilir. Diğer taraftan genç endüstrileri koruma ya da önemli sektörlerde stratejik ticaret politikası izlemek gibi korumacı politikalar ekonomik gelişme için faydalı görülmektedir (Busse ve Königer, 2012: 2).

Ticaret ve büyüme arasında ilişkinin anlaşılmasına yönelik önemli yaklaşımlar sunulmaktadır. Büyüme Araştırma Geliştirme (AR-GE) faaliyetleri yoluyla sağlanıyorsa o zaman ticaret, ticaret ortaklarının teknolojik yeniliklerine ülkenin ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca ticaret üreticilerin daha büyük pazarlara ulaşmasını sağlamaktadır ve artan getiriler yoluyla AR-GE'nin gelişimini teşvik etmektedir. Son olarak ticaret yeni ürünlere ve girdilere ulaşmayı sağlayarak büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle yaptıkları ticaretten fayda sağlayıp sağlamadıkları tartışılmaktadır (Yanikkaya, 2003: 61).

Ticari açıklık, teknolojinin yayılmasını kolaylaştırarak sırasıyla verimliliği, uluslararası rekabeti ve ihracat gelirlerini artırarak ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Diğer teorik açıklamalar Singer-Prebisch tezi ile aynı doğrultuda ticari açıklığın özellikle düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerde büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olabileceği yönündedir (Vlastou, 2010; Tekin, 2012). Ticari açıklık daha verimli üretim yöntemleri ile teknolojik gelişmeler sağlayarak, kaynakların optimum tahsis edilmesiyle toplam faktör verimliliğini arttırmaktadır. Ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesi, küreselleşmeyi ve güçlü, sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlaması bakımından önemli bir role sahiptir (Bhattacharya ve Bhattacharya, 2016).

Bu çalışmada, 28 gelişmiş ve 30 gelişmekte olan ülkede 2010-2016 dönemi için ticaret ve gelir arasında ilişki ülke gruplarına göre ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde, ticari açıklığın etkilerini ampirik olarak inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Kullanılan ampirik modele, verilere ve tahmin sonuçlarına bölüm 3'te değinilmiştir. En son kısımda, çalışmanın bulguları ve diğer çalışmalardan ayrılan yönleri yer almaktadır.

2. LİTERATÜR

Ticari açıklık; serbest ticaret, ticaretin önünde engellerin azalması, küreselleşme ve ülkeler arasında mal ve hizmet ticaretinin gittikçe artması anlamına gelmektedir. Serbest ticaretin teknoloji transferi, yeteneklerin transferi, işgücü ve toplam faktör verimliliği ve ekonomik büyüme ve gelişme olmak üzere birçok pozitif ekonomik sonuç oluşturduğu ileri sürülmektedir. Literatürde yer alan pek çok çalışmada ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucu elde edilmiştir (Frankel ve Romer, 1999; Bahmani-Oskooee ve Niroomend 1999; Salinas ve Aksoy 2006; Yanikkaya 2003; Chang vd. 2009; Rassekh 2006; Busse ve Königer, 2012; Fetahi- Vehapi, 2015; Freund ve Bolaky 2008; Villaverde ve Maza 2011; Sakyi vd. 2012; Sakyi vd. 2015; Bhattacharya ve Bhattacharya, 2016).

Son dönemlerde yapılmış farklılaşan çalışmalara bakıldığında, Zahonogo (2016) ise Sahra Altı Afrika ülkelerinde, ticaretin ekonomik büyümeyi doğrusal olmayan biçimde etkilediğini bulmuştur. Vamvakidis (2002) ve Irwin ve Terviö (2002) belli bir dönemden sonra ticari açıklığının pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Brunner (2003) uzun dönemde ticaretin gelir üzerinde büyük ve önemli bir etkisinin olduğunu fakat büyüme üzerinde etkilerin küçük olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Lee vd. (2004) ticari açıklığın büyüme üzerinde küçük ancak pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Aynı doğrultuda, Noguer ve Siscart (2005) ve Herzer (2013), ticaretin ülkelerin daha yüksek gelire ulaşmalarını sağladığını ileri sürmüşlerdir. Ticari açıklığın Rassekh (2006) düşük gelirli ülkelerde, Dufrenot (2010) büyüme oranlarının düşük olduğu ülkelerde daha fazla katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Kali vd. (2007) sadece ticaret hacminin değil aynı zamanda uluslararası ticaretin yapısının ekonomik büyüme ve gelişme için önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ticari açıklığın pozitif etkilerinin olup olmadığı uluslararası ticaretin yapısı ve ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilişkilidir.

Ticaretin ülkeler arasında yakınsama için gerekli olmadığını bir başka deyişle serbest ticarete şüpheyle yaklaşılması gerektiğini ileri süren Krugman ve Venables (1995) ile aynı doğrultuda bazı çalışmalar da öne çıkmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkeler için korumacı politikaları uygulaması gerektiği sonucunu üreten bu çalışmalardan, Were (2015) ticaretin etkisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler grubunda pozitif, az gelişmiş ülkeler için etkinin anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Ulaşan (2015) daha düşük ticaret engellerinin daha yüksek ekonomik büyüme ile ilişkili olmadığını sonucuna ulaşmış, Bonga-Bonga ve Kinack (2019) ise serbest ticaretten yüksek gelirli ülkelerin pozitif etkilendiğini ticaretin düşük gelirli ülkeleri ise etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Vlastou (2010) ve Tekin (2012) ise, Afrika ülkelerinde ticari açıklık ve ekonomik gelişme arasında negatif ilişki bulmuşlardır. Dowrick ve Golley (2004) ticaretin etkilerinin zamanla ve ülkelerin gelişmişliklerine göre değiştiğini ileri sürmüşlerdir. Kim ve Lin (2009) ve Kim vd. (2011) ticari açıklıktan yüksek gelirli ülkelerin pozitif, düşük gelirli ülkelerin ise negatif etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Ampirik çalışmalara ilişkin ayrıntılar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Literatürde öne çıkan çalışmalar

Çalışma	Kapsam	Sonuç
Busse ve Königer (2012)	108 ülke (87 gelişmekte olan ülke), 1971-2005, 5'er yıl ortalamalı Dinamik Panel- Sistem Genelleştirilmiş Moment Metodu (GMM)	Ticaretin artması ilave teknolojilere ulaşmayı sağlayarak ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Frankel ve Romer (1999)	1985 yılı 150 ülke En Küçük Kareler (EKK) Araç Değişken	Ticaret, fiziki ve beşeri sermayenin birikimini sağlayarak ve verilen sermaye düzeyleri için artan çıktılar yoluyla geliri artırmaktadır.
Salinas ve Aksoy (2006)	1970-2004 dönemi Gelişmekte olan 39 ülke Panel veri Sabit etki	Ticari açıklığın büyüme üzerinde pozitif etkisi bulunmuştur.
Zahonogo (2016)	1980-2012 dönemi 42 Sahra Altı Afrika ülkesi Dinamik Panel	Etki belirli bir eşik noktasına kadar pozitif, daha sonra ilişkinin yönü değişmiştir.
Yanikkaya (2003)	EKK, Görünürde İlişkisiz Regresyon (GİR), Üç Aşamalı EKK (ÜAEKK)	Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Ticaret engellerinin büyüme üzerinde etkileri ülkelerin gelişmişliklerine göre değişmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde de ilişki pozitifdir.
Fetahi- Vehapi (2015)	EKK, Sabit Etki, GMM 1996-2012 dönemi Güney Doğu Avrupa Ülkeleri 10 ülke	Ticari açıklığın büyüme üzerinde pozitif etkisi vardır.
Tekin (2012)	Panel Granger Nedensellik 1970-2010 dönemi Az gelişmiş 27 Afrika ülkesi	Ticari açıklığın büyüme üzerinde etkisi yoktur. Bazı ülkelerde negatif etki bulunmuştur.
Bahmani-Oskooee ve Niroomend (1999)	1960-1992 dönemi 59 ülke Eşbütünleşme	Uzun dönemde pozitif ilişki bulunmuştur.
Freund ve Bolaky (2008)	2000-2005 dönemi 126 ülke EKK	Ticari açıklığın kişi başına geliri arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Vlastou (2010)	1960-2003 dönemi 34 Afrika ülkesi Dinamik panel, Eşbütünleşme Nedensellik	Ticari açıklık ekonomik büyümeyi negatif etkilemekte ve nedensellik tek yönlü ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğrudur.
Ulaşan (2015)	119 ülke Dinamik panel veri	Daha düşük ticaret engellerinin daha yüksek ekonomik büyüme ile ilişkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Sakı vd. (2012)	1970-2009 dönemi 85 orta gelirli ekonomi Panel eş bütünleşme Nedensellik.	Uzun dönemde ticari açıklık ve ekonomik gelişme arasında önemli bir ilişki bulunmuştur.
Sakı vd. (2015)	1970-2009 dönemi 115 gelişmekte olan ülke Panel eş bütünleşme Nedensellik.	Gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki, ticari açıklığın gelir seviyesinin hem sebebi hem de sonucu olduğu, kısa dönem için yine iki yönlü ilişki bulunmuştur.

Bhattacharya ve Bhattacharya (2016)	BRICS ülkeleri Panel eş bütünleşme Nedensellik	Ticari açıklık ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir.
Vamvakidis (2002)	1870-1970 dönemi 1970-1990 dönemi	Serbest ticaret ve büyüme arasında pozitif ilişkiyi sadece 1970 sonrası dönem için doğrulamıştır.
Irwin ve Terviö (2002)	1913, 1928, 1938, 1954, 1964, 1975, 1985, 1990 yılları 36, 41, 41, 41, 63, 52, 62-40, 52 ülke EKK İki Aşamalı EKK (İAEKK)	I. Dünya savaşı sonrası dönem için ticaretin geliri artıracığı sonucuna ulaşmışlardır.
Brunner (2003)	1960-1992 dönemi 125 ülke Dinamik Panel	Uzun dönemde ticaretin gelir üzerinde büyük ve önemli bir etkisi var iken büyüme üzerindeki etkisinin küçük olduğu belirtilmiştir.
Lee vd. (2004)	1960-2000 dönemi 5 yıllık 8 dönem 100 ülke Sabit etkiler, Fark GMM	Ticari açıklık büyüme üzerinde küçük ancak pozitif etkiye sahiptir.
Noguer ve Siscart (2005)	1985 dönemi 97 ülke EKK, İAEKK	Ticaretin ülkelerin daha yüksek gelire ulaşmasını sağladığı bulunmuştur.
Were (2015)	1991-2011 dönemi 85 ülke (gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler) EKK, Araç değişken.	Ticaretin etkisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler grubunda pozitif iken, az gelişmiş ülkeler için etki anlamlı değildir.
Herzer (2013)	1960–2008 dönemi 91 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke Panel eş bütünleşme Dinamik EKK	Ticaretin gelire etkileri anlamlı ve pozitif yöndedir.
Dowrick ve Golley (2004)	1960-1980 dönemi 1980-2000 dönemi	1960-1980 arası yakınsamayı sağladığı, 1980-2000 arası ticaretin etkilerinin zengin ülkeler için daha fazla olduğu az gelişmiş ülkeler için ise etkilerin az olduğu bulunmuştur. Ticaretin etkileri zamanla ve ülkelerin gelişmişliklerine göre değişmektedir.
Kim ve Lin (2009)	1960-2000 dönemi 61 ülke (yüksek ve düşük gelirli ülke) Panel GMM	Ticaret yüksek gelirli ülkelerde pozitif etkili iken düşük gelirli ülkelerde bu etki görülmemektedir.
Rassekh (2007)	1960-1985 dönemi 150 ülke EKK Araç Değişken	Ticaretin daha düşük gelirli ülkeler için daha olumlu katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır.
Kim vd. (2011)	1960-2000 dönemi 61 ülke (yüksek ve düşük gelirli ülke) Panel GMM	Daha büyük ticari açıklık yüksek gelirli ülkelerin kalkınmasında pozitif etkilere sahip iken düşük gelirli ülkelerde etki negatiftir.
Dufrenot vd. (2010)	1980–2006 dönemi 75 gelişmekte olan ülke Kantil Regresyon.	Ticari açıklığın etkisi büyüme oranları düşük olan ülkelere, yüksek olanlara göre daha yüksektir.
Bonga-Bonga ve Kinack (2019)	1970-2016 dönemi 38 Afrika ülkesi Araç Değişken Panel Yumuşak Geçiş Regresyon	Orta ve yüksek gelirli ülkelere ilişki pozitif iken düşük gelirli ülkelere ilişki yoktur.

Chang vd. (2009)	1960-2000 dönemi 22 gelişmiş ülke 60 gelişmekte olan ülke Panel veri GMM	Ticari açıklığın ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Villaverde ve Maza (2011)	1970-2005 dönemi 101 ülkede Panel veri EKK GMM	Ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyümeye pozitif yansıtacağı ve ülkelerin birbirine yakınsayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

3. YÖNTEM

3.1. Ekonometrik Model ve Veri Seti

Ampirik kısımda, dar bir çerçeve olmasına rağmen ekonomik gelişme göstergesi olarak kullanılabilen satın alma gücü paritesine (SAGP) dayalı kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'yı (KBGSYH) açıklamaya odaklanılmaktadır. Uluslararası ticaretin ekonomik gelişmeye etkilerini incelemek için, temel büyüme modelleri kapsamında, aşağıdaki denklem tahmin edilmiştir.

$$\ln\text{KBGSYH}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln T_{it} + \beta_2 \ln Y_{it} + \beta_3 \ln KH_{it} + \beta_4 \ln \text{ENF}_{it} + \beta_5 \Delta \ln N_t + \epsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'de $\epsilon_{it} = u_i + \mu_{it}$, u_i ve μ_{it} sırasıyla zamana göre değişmez ülkelere ilişkin gözlenemeyen etkileri ve modelin hata terimini ifade etmektedir. Denklemde i ülkeleri, t ise yıl olarak dönemi göstermektedir. Çalışma, 2010-2016 döneminde 28 gelişmiş ülke (GÜ) ve 30 gelişmekte olan ülkeyi (GOÜ) kapsamaktadır. Çalışmaya dâhil edilen ülkeler, Birleşmiş Milletler'in 2014 yılı Dünya Ekonomik Durum ve Beklentileri raporuna göre sınıflandırılmıştır (United Nations, 2014). Kullanılan veriler, Dünya Bankası'nın veri tabanından elde edilmiş ve logaritmaları alınarak modelde değerlendirilmiştir. Modelde kullanılan değişkenlere ait bilgiler ve açıklayıcı değişkenlerin etkileri Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Araştırmada kullanılan değişkenler

Panel A: Bağımlı değişken		
Değişken (Sembol)	Tanım	
Ekonomik Gelişme (KBGSYH)	SAGP dayalı olarak KBGSYH (GSYH-2011 sabit fiyatlarıyla ABD Doları)	
Panel B: Açıklayıcı değişkenler		
Değişken (Sembol)	Tanım	Beklenen Etki
Ticari Açıklık (T)	İhracat ve ithalat toplamının GSYH içinde payı	Belirsiz
Yatırım (Y)	Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumunun GSYH içinde payı	Pozitif
Enflasyon (ENF)	Tüketici fiyat endeksi (yıllık)	Belirsiz
Nüfus (N)	Toplam nüfusta artış	Belirsiz
Kamu Harcamaları (KH)	Kamunun nihai tüketim harcamalarının GSYH içinde payı	Belirsiz

Ticari açıklık çeşitli şekillerde ölçülmesine rağmen en geçerli ve geleneksel ölçümlerin $M_i/GSYH_i$, $X_i/GSYH_i$, $(X+M)_i/GSYH_i$, ortak özellikleri GSYH payları şeklinde ifade edilmiş olmalarıdır (Tablo 3). Yaygın olarak kullanılan geleneksel ticari açıklık ölçüsü, $(X+M)_i/GSYH_i$, ihracat ve ithalat toplamının GSYH' e oranıdır (Winters, 2004: 8; Bejan, 2006: 4; Huchet vd., 2011: 4). Aykırı değerleri düzeltmek için alternatif ölçümler Frankel (2000), Li vd. (2004), Alcalá ve Ciccone (2004) tarafından geliştirilmiştir. Belirtilen ölçümlerin çoğu sezgisel olarak anlaşılmaktadır ancak taşıdıkları belirsizlik bakımından başarısız oldukları düşünülmektedir (Squalli ve Wilson, 2011). Bu çalışmada, ticari açıklık ölçüsü olarak ihracat ve ithalat toplamının GSYH payı kullanılmıştır. Ticari açıklığın ekonomik gelişme üzerinde etkilerinin ülkeden ülkeye değişmesi beklenmektedir. Çünkü Kali vd. (2007) çalışmasında da vurgulandığı gibi ticareti yapılan malların katma değer bakımından sağladığı kazanç farklılaşacaktır.

Tablo 3. Ticari açıklık ölçüsü

Ölçü	Tanım
$M_i/GSYH_i$	İthalat payı, ihracatın GSYH' e oranı
$X_i/GSYH_i$	İhracat payı, ithalatın GSYH' e oranı
$(X + M)_i / GSYH_i$	Ticaret payı, ihracat ve ithalatın GSYH' e oranı
$1 - [(X + M)_i / 2GSYH_i] \times 100$	Düzeltilmiş ticaret payı, Frankel (2000) tarafından önerilmiş alternatif bir yöntem.
$M/GSYH_i - (1 - GSYH_i / \sum_{i=1}^k GSYH_i)$	Düzeltilmiş ticaret payı, Frankel (2000) önerdiği yöntem Li vd. (2004) tarafından değiştirilmiş.
$(X + M)_i / rGSYH_i$	Alcalá ve Ciccone (2004) takiben reel ticaret payı, satın alma gücü paritesine dayalı olarak düzenlenmiş GSYH

Kaynak: Squalli ve Wilson (2011: 1746)

Yatırım olarak, gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYH içinde payı kullanılmıştır. Bütün ekonomi yaklaşımlarında, yatırım dolayısıyla sermaye birikimi ekonomik gelişmenin motoru olarak düşünülmekte çünkü sermaye kullanımı sermaye yoğun malların üretimini arttırmakta bu malların tüketimi gelirin artışı ile arttığı için sermaye birikimi gelir artışını teşvik etmektedir. Bu nedenle yatırımların ekonomik gelişmeyi pozitif etkilemesi beklenmektedir (Anwer ve Sampet, 1999). Enflasyon göstergesi olarak Tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Enflasyonun artmasıyla paranın satın alma gücü azalacağı için tüketim azalacak ve bu nedenle kişi başına gelir azalacaktır. Yüksek enflasyon ekonomide belirsizliği arttırdığı için yatırımları olumsuz etkilemektedir (Fischer, 1993; Barro, 2005). Diğer taraftan kısa dönemde enflasyon ve işsizlik arasında negatif bir ilişki olduğunu gösteren Phillips Eğrisi olarak bilinen bir başka deyişle ekonomide toplam talep artışıyla GSYH artışı sağlanabilir ve bu sebeple işsizlik

azaltılabilir ancak aynı zamanda talep artışı enflasyonu artıracaktır. Dolayısıyla enflasyonun etkisi de ülke gruplarına göre değişebilecektir. Nüfus artışı kişi başına gelir büyümesinde önemli bir azalmaya neden olacaktır nüfus ve işgücü artmadığında işgücü başına sermaye ve dolayısıyla işgücü başına çıktı zamanla artacaktır (Easterlin, 1967). Oysa nüfusun yoğun olmadığı ülkelerde işgücü talebini karşılamak için nüfus artışı işgücü faktörünü olumlu etkileyeceği için GSYH artışı sağlayabilir bu nedenle pozitif bir etki de görülebilir. Kamu harcaması olarak kamunun nihai tüketim harcamalarının GSYH içinde payı kullanılmıştır. Kamu harcamaları ekonomik aktiviteyi yavaşlatmaktadır (Abrams, 1999), diğer taraftan Keynesyen düşünce çerçevesinde kamu harcamalarında artış ekonomiyi genişletebilmektedir (Loizides ve Vamvoukas, 2005). Gelişmiş ülkelerde dışlama etkisi sebebiyle ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilerken gelişmekte olan ülkelerde ise özel sektör yatırımlarının yetersiz olduğu durumlarda ekonomik gelişmeyi sağlamak için kamu harcamalarını arttırmak politika aracı olarak kullanılabilir dolayısıyla kamu harcamalarının etkileri pozitif olabilir. Bu sebeple kamu harcamalarının da işareti belirsizdir, bir başka deyişle ülkenin gelişmişliğine göre değişecektir.

3.2. Bulgular

Gelişmiş ülkelerde değişkenlere ait korelasyon sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Bağımsız değişkenler arasında ilişkiyi gösteren korelasyon katsayılarına bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı en güçlü ilişki -0.4075 değeri ile nüfus ve ticari açıklık arasındadır.

Tablo 4. Gelişmiş ülkelerde değişkenlerin korelasyon katsayıları

	KBGSYH	T	Y	ENF	N	KH
KBGSYH	1					
T	0.4703***	1				
Y	0.0622	-0.087	1			
ENF	-0.0327	-0.0321	-0.105	1		
N	0.0541	-0.4075***	-0.1164	-0.0369	1	
KH	-0.1625**	-0.1393*	-0.0827	0.2212***	-0.2663***	1

*** %1, ** %5, * %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılığı gösterir.

Gelişmekte olan ülkelere ait korelasyon sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. Bağımsız değişkenler arasında, istatistiksel olarak anlamlı en güçlü ilişki -0.4665 değeri ile nüfus ve ticari açıklık arasındadır. Düşük korelasyon katsayıları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin kurulan modellerde çoklu doğrusal bağlantı açısından sorun olmadığını göstermektedir.

Tablo 5. Gelişmekte olan ülkelerde değişkenlerin korelasyon katsayıları

	KBGSYH	T	Y	ENF	N	KH
KBGSYH	1					
T	-0.0052	1				
Y	0.1968***	0.367***	1			
ENF	0.1464**	-0.2914***	-0.147**	1		
N	-0.0653	-0.4665***	-0.0977	0.0121	1	
KH	0.0929	0.1025	0.1008	-0.1631**	-0.2107***	1

*** %1, ** %5, * %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılığı gösterir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için tahmin edilen modelin sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır. En uygun tahminciye karar vermek amacıyla sırasıyla en küçük kareler tahmincisinin uygun olup olmadığını belirlemek için F-testi ve tesadüfî etkiler tahmincisinin uygun olup olmadığını belirlemek için ise Hausman (1978) testi yapılmıştır. Bu testlerde hipotezler reddedildiği için sabit etkiler tahmincisinin kullanılması uygun bulunmuştur. Modelde otokorelasyon sorununun varlığını test etmek için Woolridge (2002) testi yapılmış birinci dereceden otokorelasyonun olmadığı hipotezi reddedilmiştir. Greene (2000) tarafından önerilen düzeltilmiş Wald testi sonucu hata terimlerinin varyansının değişmediği hipotezi reddedilmiştir. Yatay kesit bağımlılığı için Pesaran (2004)'in CD-testi kullanılmış ve yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi sınanmıştır (Tatoğlu, 2012). Testler sonucu, zaman etkilerinin olmadığı modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunları olduğu görülmüştür. Bu nedenle Driscoll- Kraay (1998) dirençli standart hatalar tahmincisi kullanılmıştır. Zaman etkilerinin dâhil edildiği modellerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları tespit edilmiş ve bu nedenle Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) dirençli standart hatalar tahmincisi kullanılmıştır.

Tablo 6. Uluslararası ticaretin ekonomik gelişmeye etkilerinin tahmini

	Bağımlı Değişken: Kişi Başına GSYH			
	GÜ (1)	GOÜ (2)	GÜ (3)	GOÜ (4)
Ticari Açıklık	0.145*** (0.0151)	-0.264*** (0.0379)	0.159*** (0.0567)	-0.0974** (0.0461)
Yatırım	0.233*** (0.0542)	0.163*** (0.0252)	0.208*** (0.0502)	0.153** (0.0560)
Enflasyon	-0.844*** (0.202)	-0.297*** (0.0722)	-0.367 (0.346)	-0.271*** (0.0729)
Nüfus artışı	0.526 (0.385)	-0.267 (2.499)	0.313 (0.540)	7.885 (5.286)
Kamu harcaması	-0.388*** (0.0951)	0.153*** (0.0247)	-0.353** (0.159)	0.0172 (0.0480)
Sabit terim	14.26*** (1.001)	10.86*** (0.338)	11.96*** (1.324)	10.28*** (0.362)
Zaman Etkileri	Yok	Yok	Var	Var
F testi	471.76***	914.38***	643.05***	1516.30***
CD test	13.047***	7.114***	-0.416	-1.320
Hausman test	42.67***	16.99***	42.77***	16.54***
Wooldridge	63.610***	26.353***	70.176***	27.423***
Wald testi	1.3e+05***	4126.96***	6014.23***	11630.00***
F ist.	2124.0***	403.9***	139.0***	33.40***
R ²	0.6573	0.5337	0.763	0.729
N	168	173	168	173

*** %1, ** %5, * %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılığı gösterir.

Gelişmiş ülkelere ilişkin modelde nüfus artışı dışında bütün açıklayıcı değişkenler istatistiksel olarak beklenen yönde anlamlıdır. Ticari açıklık %1 arttığında kişi başına gelir ile ölçülen ekonomik gelişme %0.145 artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ilişkin modelde nüfus artışı dışında bütün açıklayıcı değişkenler istatistiksel olarak beklenen yönde anlamlıdır. Ticari açıklık %1 arttığında kişi başına gelir ile ölçülen ekonomik gelişmeyi %0,264 azaltmaktadır. Bu sonucun Afrika ülkeleri için yapılmış Vlastou (2010) ve Tekin (2012) ve ticaretin etkilerinin zamanla ve ülkelerin gelişmişliklerine göre değiştiğini ileri süren Dowrick ve Golley (2004), Kim ve Lin (2009) ve Kim vd. (2011) ile benzer nitelikte sonuçlardır. Aynı zamanda bu sonuçların gelişmekte olan ülkeler için yapılan Yanikkaya (2003), Busse ve Königer (2012) ve Sakyi vd. (2015) çalışmalarından farklılaştığı söylenebilir. Zaman etkilerinin dâhil edildiği ve gelişmiş ülkeler için sonuçların elde edildiği, 3 nolu modelde, enflasyon ve nüfus artışı anlamlı değil iken ticari açıklık, yatırım ve kamu harcaması ekonomik gelişmeyi istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir. Ticari açıklık %1 arttığında ekonomik gelişme %0.159 artmaktadır. 4 nolu modelde nüfus artışı ve kamu harcaması istatistiksel olarak anlamlı değil iken enflasyon, yatırım ve ticari açıklık istatistiksel olarak anlamlı etkilere sahiptir. Ticari açıklık %1 arttığında ekonomik gelişmeyi %0.097 azaltmaktadır. Zaman etkilerinin yer alması da nitelik olarak sonucu değiştirmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin serbest ticaretten olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ

2010-2016 yılları arasında, 28 gelişmiş ve 30 gelişmekte olan ülkede ticari açıklığın ekonomik gelişme üzerinde etkileri incelenmiştir. Panel veri tahmin yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuçlara göre ticari açıklık, SAGP'ye dayalı KBGSYH ile ölçülen ekonomik gelişmeyi gelişmiş ülkelerde pozitif, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerde ticaretin dışında ekonomik gelişme üzerinde anlamlı etkilere sahip değişkenler yatırım ve kamu harcaması iken gelişmekte olan ülkelerde yatırım ve enflasyondur. Gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun olumsuz etkileri istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer taraftan yatırımların etkisi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde pozitif bulunmuştur.

Bu sonuçlar kapsamında, ticaret savaşlarının başladığı, bir başka deyişle korumacı politikaların öne çıktığı son yıllarda gelişmiş ülkelerden çok gelişmekte olan ülkelerin korumacı politikalara ihtiyaç duyduğunu, serbest ticaretin gelişmiş ülkeler için fayda sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca, ekonomi yönetimlerinin daha etkin dış ticaret politikaları belirleyebilmeleri açısından gelişmekte olan ülkelerde ticari açıklığın sektörel olarak etkilerini inceleyen çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Ek 1. Analize Dahil Edilen Ülkeler

Gelişmiş Ülkeler: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Hırvatistan, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri.

Gelişmekte Olan Ülkeler: Cezayir, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Kamerun, Şili, Kolombiya, Kongo Cumhuriyeti, Kosta Rika, Mısır, El Salvador, Honduras, Endonezya, İran, Jamaika, Malezya, Meksika, Fas, Nijerya, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Güney Afrika, Sri Lanka, Tayland, Tunus, Türkiye, Uruguay, Venezuela.söylenebilir.

Gelişmiş Ülkelerin Açıklayıcı İstatistikleri

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum	Gözlem Sayısı
Kişi Başına GSYH	40559.26	14228.25	20118.09	94764.98	196
Ticari Açıklık	105.5956	67.4874	26.57992	410.1716	196
Yatırım	20.89596	2.943138	13.9361	31.82328	196
Enflasyon	1.436551	1.379454	-1.14392	5.66764	196
Nüfus	3.50E+07	6.20E+07	318041	3.23E+08	196
Kamu Harcaması	20.284	3.348477	11.6021	27.36583	196

Gelişmekte Olan Ülkelerin Açıklayıcı İstatistikleri

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum	Gözlem Sayısı
Kişi Başına GSYH	12148.53	5714.305	2929.829	25668.88	208
Ticari Açıklık	69.52302	34.42648	21.12435	165.6459	207
Yatırım	23.16439	6.872992	12.4456	50.4062	207
Enflasyon	8.036278	20.25435	-0.90016	254.9485	206
Nüfus	5.57E+07	6.54E+07	2817210	2.61E+08	210
Kamu Harcaması	14.01785	3.584603	5.935159	21.63427	207

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Abrams, B. A. (1999). The effects of government size on the unemployment rate. *Public Choice*, 99(3-4), 395-401.
- Alcalá, F. & Ciccone A. (2004). Trade and productivity. *Quarterly Journal of Economics*, 119(2), 613-46.
- Anwer, M. S. & Sampath, R. K (1999). Investment and economic growth. *Presented at Western Agricultural Economics Association Annual Meeting, July 11-14, 1999, Fargo, ND, (No. 1840-2016-152256)*.
- Arellano, M. (1987). Computing robust standart errors for within group estimators. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49(4). 431-434.
- Bahmani-Oskooee, M. & Niroomand, F. (1999). Openness and growth: An empirical investigation. *Applied Economics Letters*, 6, 557-561.
- Barro, R. J. (1995). Inflation and economic growth. NBER working paper no. 5326, *National Bureau of Economic Research*.
- Bejan, M. (2006). Trade openness and output volatility. *Available at SSRN 965824*.
- Bonga-Bonga, L. & Kinfack, E. (2019). The growth effect of trade openness on African countries: Evidence from using an Instrumental Variable Panel Smooth Transition Model. *Munich Personal RePEc Archive*. Erişim tarihi 20.08.2019, <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/92111>
- Brunner, A.D. (2003). The Long-Run Effects of Trade on Income and Income Growth. IMF Working Paper WP/03/37. Washington, DC: IMF Institute.
- Busse M. & Königer J. (2012). Trade and economic growth: A re-examination of the empirical evidence. *Hamburg Institute of International Economics HWWI Research Paper*, 123, 1-25.

- Chang, R., Kaltani, L. & Loayza, N. V. (2009). Openness can be good for growth: The role of policy complementarities. *Journal of Development Economics*, 90(1), 33-49.
- Dowrick, S. & Golley, J. (2004). Trade openness and growth: Who benefits? *Oxford Review of Economic Policy*, 20, 38-56.
- Driscoll, J. C. & Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80, 549-560.
- Dufrenot, G., Mignon, V. & Tsangarides, C. (2010). The trade-growth nexus in the developing countries: A quantile regression approach. *Review of World Economics*, 146(4), 731-761.
- Easterlin, R. A. (1967). Effects of population growth on the economic development of developing countries. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 369(1), 98-108.
- Fetahi-Vehapi M., Sadiku, L. & Petkovski, M. (2015). Empirical analysis of the effects of trade openness on economic growth: An evidence for south east European countries. *Procedia Economics and Finance*, 19, 17-26.
- Fischer, S. (1993). The Role of Macroeconomic Factors in Growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 485-512.
- Frankel J. A. & Romer D. (1999), Does trade cause growth? *American Economic Association*, 89(3), 379-399.
- Freund, C. & Bolaky, B. (2008). Trade, regulations, and income. *Journal of Development Economics*, 87(2), 309-321.
- Froot, K. A. (1989). Consistent covariance matrix estimation with cross sectional dependence and heteroskedasticity in financial data. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24(3). 333-355.
- Greene, W. (2000). *Econometric analysis, upper saddle river*. NJ: Prentice--Hall.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics, *Econometrica*, 46, 1251-1271.
- Herzer, D. (2013). Cross-country heterogeneity and the trade-income relationship. *World Development*, 44, 194-211.
- Huchet, M., Le Mouél, C. L. M. & Vijil, M. (2011, August). The relationship between trade openness and economic growth: some new insights on the openness measurement issue. Erişim tarihi: 17.09.2019, https://hal-agrocampus-ouest.archives-ouvertes.fr/hal-00729399/file/A2_-_78_VIJIL.pdf
- Kali, R., Mendez, F. & Reyes, J. (2007). Trade structure and economic growth. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 16, 245-269.
- Kim, D. H. & Lin, S. C. (2009). Trade and growth at different stages of economic development. *Journal of Development Studies*, 45(8), 1211-1224.
- Kim, D. H., Lin, S. C. & Suen, Y. B. (2011). Nonlinearity between trade openness and economic development. *Review of Development Economics*, 15(2), 279-292.
- Lee, H. Y., Ricci, L. A. & Rigobon, R. (2004). Once again, is openness good for growth? *Journal of Development Economics*, 75(2), 451-472.
- Li, K., Morck, R., Yang, F. & Yeung, B. (2004). Firm-specific variation and openness in emerging markets. *Review of Economics and Statistics*, 86(3), 658-669.
- Loizides, J. & Vamvoukas, G. (2005). Government expenditure and economic growth: Evidence from trivariate causality testing. *Journal of Applied Economics*, 8(1), 125-152.
- Irwin, D. A. & Terviö, M. (2002). Does trade raise income?: Evidence from the twentieth century. *Journal of International Economics*, 58(1), 1-18.

- Noguer, M. & Siscart M. (2005). Trade raises income: A precise and robust result. *Journal of International Economics*, 65, 447-460.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, No. 0435. Erişim tarihi: 25.01.2018, <http://www.econ.cam.ac.uk/research-files/repec/cam/pdf/cwpe0435.pdf>
- Rassekh, F. (2007). Is international trade more beneficial to lower income economies? An empirical inquiry. *Review of Development Economics*, 11(1), 159-169.
- Rogers, W.H. (1993). Regression standard errors in clustered samples. *Stata Technical Bulletin*, 13, 19-23.
- Salinas, G. & Aksoy, A. (2006). *Growth before and after trade liberalisation*. World Bank.
- Sakyi, D., Villaverde, J., Maza, A. & Reddy Chittedi, K. (2012). Trade openness, growth and development: Evidence from heterogeneous panel cointegration analysis for middle-income countries. *Cuadernos de Economía*, 31(SPE57), 21-40.
- Sakyi D., Villaverde J. & Maza A. (2015), Trade openness, income levels, and economic growth: The case of developing countries, 1970–2009. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 24(6), 860-882. Doi: 10.1080/09638199.2014.971422.
- Squalli, J. & Wilson, K. (2011). A new measure of trade openness. *The World Economy*, 34(10), 1745-1770.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tekin, R. B. (2012). Development aid, openness to trade and economic growth in least developed countries: Bootstrap panel Granger causality analysis. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 62, 716-721.
- Ulaşan, B. (2015). Trade openness and economic growth: Panel evidence. *Appl. Econ. Lett*, 22(2), 163-167.
- United Nations. (2014). World Economic Situations and Prospects.
- Vamvakidis, A. (2002). How robust is the growth-openness connection? Historical evidence. *Journal of Economic Growth*, 7(1), 57-80.
- Villaverde, J. & Maza, A. (2011). Globalisation, growth and convergence. *The World Economy*, 34(6), 952-971.
- Vlastou, I. (2010). Forcing Africa to open up to trade: is it worth it? *The Journal of Developing Areas*, 44(1), 25-39.
- Were, M. (2015). Differential effects of trade on economic growth and investment: A cross-country empirical investigation. *Journal of African Trade*, 2(1-2), 71-85.
- Winters, L. A. (2004). Trade liberalisation and economic performance: an overview. *The Economic Journal*, 114(493), F4-F21.
- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric analysis of cross section and panel data*. Cambridge, MA: MIT Press.
- World Bank. (2018). World Development Indicators. Washington, D.C. Erişim tarihi: 20.08.2019, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS>
- Yanikkaya, H. (2003). Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation. *Journal of Development Economics*, 72, 57-89.
- Zahonogo P. (2016). Trade and economic growth in developing countries: Evidence from sub-Saharan Africa. *Journal of African Trade*, 3, 41-56.